

Cecylia Kuta

IPN Kraków/Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

ORCID 0000-0001-9485-3239

Pisma SKS i niezależnego ruchu studenckiego 1977–1980

7 maja 1977 r. w Krakowie został zamordowany Stanisław Pyjas, student Uniwersytetu Jagiellońskiego, współpracujący z Komitetem Obrony Robotników. Kilka dni później jego przyjaciele powołali Studencki Komitet Solidarności¹. Jako pierwsi nadali sens zapomnianemu w PRL słowu „solidarność”, które wkrótce stało się synonimem walki o wolność.

Jedną z form działalności Studenckiego Komitetu Solidarności było wydawanie niezależnej prasy. Pisma te odegrały istotną rolę zarówno dla samego SKS, jak też miały wpływ na rozwój drugiego obiegu wydawniczego. Posiadanie własnych periodyków podejmujących problemy środowiskowe było istotne dla dalszej działalności. Założyciele SKS doskonale zdawali sobie sprawę z roli, jaką odgrywa wolne słowo. Jeszcze przed powstaniem komitetu kolportowali biuletyny KOR i doświadczyli, jak ważna dla działalności opozycyjnej jest niezależna prasa.

Jesienią 1977 r. ukazał się pierwszy numer czasopisma „Indeks” – w założeniu wspólnego pisma Studenckich Komitetów Solidarności z różnych ośrodków akademickich. Początkowo redakcję „Indeksu” tworzyli: z Warszawy Jan Ajzner, Urszula Doroszevska, Ludwik Dorn, Sergiusz Kowalski; z Krakowa Lesław Maleszka, Tomasz Schoen i Bronisław Wildstein; z Łodzi Paweł Spodenkiewicz, zaś od numeru 3/4 z 1977 r. również studenci wrocławscy Marek Zybura i Jerzy Filak².

Pomysł redagowania pisma przez kilka ośrodków okazał się nietrafiony głównie z przyczyn technicznych związanych ze zbieraniem i przekazywaniem materiałów. Z tego względu w 1978 r. przestało się ono ukazywać. Po rocznej przerwie zostało wznowione z inicjatywy Lesława Maleszki i od piątego numeru, ze stycznia–lutego 1979 r. wydawane było w nowej, krakowskiej wersji. Do redakcji weszli wówczas:

1 Szerzej na temat SKS w Krakowie czyt.: H. Głębocki, *Studencki Komitet Solidarności w Krakowie 1977–1980. Zarys działalności*, Warszawa 1994; J. Szarek, *Czarne Juwenalia. Opowieść o Studenckim Komitecie Solidarności*, Kraków 2007; *Czy ktoś przebije ten mur? Sprawa Stanisława Pyjasa*, oprac. F. Pyjas, A. Roliński, J. Szarek, Kraków 2001 (tamże literatura). O SKS w Poznaniu czyt. *Studencki Komitet Solidarności w Poznaniu. Spojrzenie po czterdziestu latach. Studia i świadectwa*, red. J. Fiećko, P. Zwiernik, Poznań 2018; o SKS we Wrocławiu czyt. K. Dworaczek, *Studencki Komitet Solidarności we Wrocławiu 1977–1980*, Wrocław 2011.

2 H. Głębocki, *Studencki Komitet Solidarności...*, s. 114.

Ewa Kulik, Jacek Rakowiecki, Anna Szwed, Bogusław Sonik, a od szóstego numeru również Krzysztof Dawidowicz. Nazwiska części poprzedniej redakcji z ośrodka warszawskiego oraz Leszka Budrewicza z Wrocławia umieszczano w stopce redakcyjnej jako współpracowników³.

W pierwszym numerze „Indeksu” pisano:

Wolność słowa jest wartością samoistną, jest też nieodzownym warunkiem prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa. Powszechne przekonanie o bezpośrednim wpływie braku wolności słowa w naszym kraju na całokształt stosunków społecznych, stan kultury i sytuację gospodarczą zwalnia nas od obowiązku uzasadnienia decyzji o utworzeniu nieocenzurowanego pisma.

Uzasadniając zaś dalej potrzebę powołania pisma studenckiego, stwierdzono:

Odrębność studentów jako grupy społecznej uzasadnia potrzebę pisma środowiskowego. [...] Chcemy zainicjować dyskusję o obecnym kształcie wyższej uczelni, o możliwościach i sposobach prowadzenia reform. Będziemy publikować artykuły o historii ruchu studenckiego, prezentować lokalne doświadczenia wskazujące na możliwość osiągnięcia ograniczonych choćby celów. Zamierzamy informować o nadużyciach i represjach wobec studentów i pracowników naukowych, jak również o działaniach podejmowanych przez środowisko akademickie na rzecz obrony swych praw i interesów. Chcemy stworzyć płaszczyznę porozumienia różnych środowisk studenckich tak, by mogła dokonywać się swobodna prezentacja i wymiana myśli, informacji, postulatów i programów działania. Z radością powitamy inne inicjatywy. Liczymy na współpracę i pomoc⁴.

Zgodnie z tymi założeniami na łamach „Indeksu” poruszano m.in. zagadnienia związane z polityką władz wobec środowisk akademickich, krytykowano proces ograniczania praw studentów, omawiano problem indoktrynacji ideologicznej, pisano o sprawach socjalnych studentów. Sprzeciwiano się też werbunkowi młodzieży do organizacji komunistycznych. Analizowano sytuację oficjalnych organizacji studenckich i ich prasy. Dyskutowano nie tylko o charakterze i celach ruchu studenckiego, ale też koncepcjach działania całej opozycji. Stałe miejsce zajmowały informacje o działalności samokształceniowej. Analizowano też i krytykowano postawy konformistyczne społeczeństwa. W tym kontekście podejmowano zagadnienie stosunku osób wierzących do komunizmu. Czasem też w „Indeksie” znalazły się elementy humorystyczne. Przykładowo w piątym numerze z 1979 r., parodiując peerelowską

3 *Ibidem*; R. Terlecki, *Wydawnictwa niezależne w Krakowie w latach 1976–1980*, [w:] *Wydawnictwa podziemne w powojennym Krakowie. Materiały sesji naukowej odbytej 26 czerwca 1992 roku*, red. J.M. Małecki, Kraków 1993, s. 26; J. Brzeski, A. Roliński, *Wydawnictwa drugiego obiegu w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. Katalog Wydawnictwa ciągłe: cz. I 1976 – VIII 1980*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1995, R. XLV, nr 1/2, s.232, poz. 20; C. Kuta, *Niecenzurowane. Z dziejów drugiego obiegu wydawniczego w Krakowie w latach 1976–1990*, Kraków 2019, s. 63–64.

4 „Indeks” 1977, nr 1, s. 1.

propagandę, apelowano „Czytelniku! Zgaś zbędną żarówkę. Zaoszczędzone pieniądze przekaż na fundusz wydawniczy «Indeksu»”⁵.

Pismo wydawane było w formacie A4, powielane technikami: maszynopisu, sitodruku, hektografii oraz offsetową przez Krakowską Oficynę Studentów. Ukazało się 8 numerów, ostatni z datą lipiec–sierpień 1979 r. W październiku 1980 r. przygotowany był do druku numer specjalny pisma, poświęcony sierpniowym strajkom, ale nie został wydrukowany⁶. Wysokość nakładu nie jest znana. Według Wojciecha Wiśniewskiego piąty numer ze stycznia–lutego 1979 r., powielony przez Krakowską Oficynę Studentów, osiągnął nakład około 2000 egzemplarzy⁷.

Od maja 1978 r. w Krakowie ukazywał się „Sygnał”. Pomysł wydawania własnego, lokalnego pisma zrealizowało środowisko SKS na AGH. Tytuł, odwołujący się do podstawowego pojęcia z automatyki, wymyślił Michał Siciński⁸. Początkowo sygnowali je Danuta Sotwin i Tadeusz Kensy. Od numeru piątego z listopada 1978 r. zastąpili ich: Grzegorz Małkiewicz, Jerzy Pawełczyk, Jan Polkowski i Bronisław Wildstein⁹. Pismo wydawane było do listopada 1979 r. W pierwszym numerze redaktorzy wyjaśniali:

„Sygnał”, którego pierwszy numer oddajemy do rąk czytelników, jest pismem studentów krakowskich pragnących współtworzyć niezależny ruch akademicki, wolny od ograniczeń stwarzanych przez scentralizowane struktury życia uczelnianego. [...] „Sygnał” informował będzie o aktualnych wydarzeniach w ruchu akademickim, spotkaniach i dyskusjach, a także represjach stosowanych przez władze wobec wszystkich, którzy pragną myśleć na własny rachunek. Szansę naszą widzimy w publikowaniu tekstów poza zasięgiem cenzury tłumiącej wolność słowa w naszym kraju. Prosimy o przekazywanie nam uwag i opinii krytycznych dotyczących „Sygnału” i artykułów krytycznych w nim zawartych. Zapraszamy wszystkich do współpracy¹⁰.

Do współpracy czytelników zapraszała również w piątym numerze nowa redakcja, apelując:

Serdecznie zapraszamy do współpracy w tworzeniu pisma. Jego poziom i profil zależy od twórczej aktywności wszystkich myślących w sposób nieskrępowany dogmatami i zasadą dostosowywania się za wszelką cenę do istniejącej rzeczywistości. Obecny, przede wszystkim informacyjny charakter „Sygnału” uznajemy za tymczasowy. Prosimy o uwagi krytyczne, ale nie chcemy, by na tym kończyła się współpraca. Pismo będzie takie, jakie

5 „Indeks” 1979, nr 5, s. 12.

6 J. Brzeski, A. Roliński, *Wydawnictwa drugiego obiegu...*, s. 232, poz. 20; A. Konderak, *Bibliografia prasy opozycyjnej w PRL do wprowadzenia stanu wojennego*, Lublin 1998, s. 82, poz. 322.

7 W. Wiśniewski, *Niezależny ruch wydawniczy w Krakowie 1977–1980*, [w:] *Solidarność. Kruszenie muru. Katalog wystawy*, red. T. Gąsowski, A. Roliński, W. Wiśniewski, Kraków 2000, s. 162; C. Kuta, *Niecenzurowane...*, s. 64.

8 J. Szarek, *Czarne juwenalia...*, s. 119.

9 C. Kuta, *Niecenzurowane...*, s. 65.

10 „Sygnał” 1978, nr 1, s. 1.

sobie wspólnie stworzymy. Dlatego prosimy o wszelkiego rodzaju uwagi, postulaty, ale przede wszystkim o konkretne materiały – materiały literackie, publicystyczne, naukowe, dotyczące spraw wewnątrzstudentkich, jak i spraw najszerzej pojętego życia politycznego, kulturalnego, gospodarczego. Dostarczyć je można na ręce wszystkich rzeczników SKS-u, wysyłać na podane adresy, przynosić na dyżury SKS-u, przekazywać ludziom mającym kontakt z SKS-em lub redakcją¹¹.

Ukazało się 9 numerów (łącznie z zerowym) o objętości od 10 do 31 stron, drukowanych na powielaczu białkowym w formacie A4 lub A5, początkowo przez Wydawnictwo Polskie, a od numeru czwartego przez Krakowską Oficynę Studentów. Nakład sięgał 1500–2600 egzemplarzy¹². Na łamach periodyku poruszano problemy studenckie, informowano o zajęciach samokształceniowych, represjach, umieszczano materiały instruktażowe. Po zmianie redakcji publikowano więcej tekstów publicystycznych. Oprócz bieżących informacji analizowano działalność organizacji studenckich i opozycyjnych. Zamieszczano też relacje z procesów sądowych i rozpraw przed kolegiami do spraw wykroczeń. Nakład ostatniego pisma prawie w całości został skonfiskowany przez SB¹³.

W bibliografiach druków ciągłych do pism wydawanych przed 1980 r. w Krakowie przez SKS zaliczono również takie tytuły jak „Pozycja”¹⁴ oraz „Biuletyn Informacyjny Studenckiego Komitetu Solidarności w Krakowie”¹⁵. W rzeczywistości nie zostały one wydrukowane. Były to jedynie makiety periodyków przygotowanych do druku, pochodzące z archiwum Lesława Maleszki¹⁶.

W okresie przedsierpniowym ukazywały się w Krakowie pojedyncze numery takich pism jak „Reduta” i „Przedruk”. Pismo młodych krakowskich piśsudczyków „Reduta”, które ukazało się w maju 1979 r. w formacie A4, zostało założone przez Janusza Pierzchałę. Oprócz niego redakcję tworzyli: Józef Baran, Piotr Boroń, Tomasz Mianowicz i Włodzimierz Steckiewicz. Wydrukowane zostało na powielaczu¹⁷.

Wydany w grudniu 1979 r. przez SKS na AGH „Przedruk” zawierał relację Edmunda Hulsza, prezesa Komitetu Strajkowego w Gdyni w 1970 r., pt. „Grudzień 1970 r.

11 „Sygnał” 1978, nr 5, s. 1.

12 R. Terlecki, *Opozycja demokratyczna w Krakowie w latach 1976–1980*, [w:] *Solidarność – Kruszenie muru. Katalog wystawy*, red. T. Gąsowski, A. Roliński i W. Wiśniewski, Kraków 2000, s. 86; *Idem*, *Wydawnictwa niezależne...*, s. 27; W. Wiśniewski, *Niezależny ruch wydawniczy...*, s. 162; A. Konderak, *Bibliografia prasy opozycyjnej...*, s. 208, poz. 1072; J. Brzeski, A. Roliński, *Wydawnictwa drugiego obiegu...*, s. 244, poz. 69.

13 R. Terlecki, *Opozycja demokratyczna...*, s. 86; *Idem*, *Wydawnictwa niezależne...*, s. 27; C. Kuta, *Niecenzurowane...*, s. 65.

14 Zob.: J. Brzeski, A. Roliński, *Wydawnictwa drugiego obiegu...*, s. 238, poz. 45; A. Konderak, *Bibliografia prasy opozycyjnej...*, s. 144, poz. 710.

15 Zob.: J. Brzeski, A. Roliński, *Wydawnictwa drugiego obiegu...*, s. 229, poz. 9.

16 Polska Solidarna, druki bez cenzury ciągłe, [on-line:] http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=24&s=40&li=1&sort=AUT,TYT,PTYT,ODP,OPS#3641 – 28.04.2022; C. Kuta, *Niecenzurowane...*, s. 68.

17 Zob. J. Brzeski, A. Roliński, *Wydawnictwa drugiego obiegu...*, s. 240, poz. 53; A. Konderak, *Bibliografia prasy opozycyjnej...*, s. 151, poz. 751; C. Kuta, *Niecenzurowane...*, s. 67.

dni, które wstrząsnęły Polską...”. Wydrukowany został na powielaczu w formacie A4. Ponadto w 1980 r. Porozumienie Młodych „Niepodległość i Demokracja” wydało dwa numery pisma „Komunikat”¹⁸.

Niezależna działalność wydawnicza krakowskiego SKS nie ograniczała się do wydawania pism. W 1978 r. utworzono własne wydawnictwo – Krakowską Oficynę Studentów (KOS). Nazwę wymyślił Ziemowit Pochitonow, a znak graficzny opracował Andrzej Mietkowski, wzorując się na warszawskiej Niezależnej Oficynie Wydawniczej NOWA¹⁹.

W wyniku gry operacyjnej Służby Bezpieczeństwa od jesieni 1978 r. kierowanie wydawnictwem przejął Henryk Karkosza²⁰. Od 1979 r. KOS działało już samodzielnie. Na początku 1980 r. zmieniono nazwę na „Wydawnictwo KOS. Początkowo drukowano ulotki oraz pisma SKS – „Sygnał” i „Indeks”. Pierwszym drukiem zwartym wydanym przez oficynę w listopadzie 1978 r. była książka Leszka Moczulskiego *Odrodzenie Rzeczypospolitej*²¹. Kolejną publikacją miał być *Dziennik węgierski* Wiktora Woroszyłskiego. Jednak niedokończone egzemplarze zostały skonfiskowane przez SB Andrzejowi Mietkowskiemu i Grzegorzowi Małkiewiczowi²².

Do lata 1980 r. wydano 10 druków zwartych. Pierwsze z nich drukowane były na powielaczu, kolejne na offsecie, a następnie techniką sitodruku. O profilu

18 Pierwszy numer ukazał się w lutym, drugi w maju 1980 r., wydrukowane na powielaczu w formacie A4. Zob.: J. Brzeski, A. Roliński, *Wydawnictwa drugiego obiegu...*, s. 233, poz. 25; A. Konderak, *Bibliografia prasy opozycyjnej...*, s. 105, poz. 468.

19 H. Głębocki, E. Zając, „Ketman” i „Monika” – *życiorys równoległy*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2005, nr 1, s. 91.

20 Henryk Karkosza (ur. 1953) – absolwent Wydziału Prawa UJ, w latach 1976–1978 funkcjonariusz Sekcji Kryminalnej Wydziału Dochodzeniowego-Sledczego KW MO w Tarnowie, 1978–1982 pracownik PKO BP w Krakowie, od 1978 r. kierował KOS, a następnie Wydawnictwem KOS. Od września 1980 r. w NSZZ „Solidarność”, w 1981 przewodniczący KZ NSZZ „Solidarność” w PKO BP, internowany 13 XII 1981 – 26 V 1982, następnie szef podziemnej Oficyny Literackiej, od 1985 r. przedstawiciel Funduszu Wydawnictw Niezależnych, opiniodawca wniosków o dotacje innych podziemnych wydawnictw w Krakowie, pośrednik w przekazywaniu pieniędzy i sprzętu, od 1990 r. właściciel Oficyny Literackiej. Od 10 XI 1978 r. rozpracowywany przez Wydział III KW MO w Krakowie w ramach SOR „Gamma I”. 27 II 1979 r. zarejestrowany przez Wydział III SB KW MO w Krakowie jako TW „Monika” (numer rejestracyjny Kr 21120), następnie TW „Waldek”, 12 I 1982 r. przejęty przez Inspektorat I WUSW w Krakowie, Wyrejestrowany 10 I 1990. Zob.: Zapisy ewidencyjne dotyczące Henryka Karkoszy, Baza danych EA KOI IPN Kr – karta z kartoteki 085 (k. EO-55/73), karta z kartoteki 089 (k. EO-33), karta z kartoteki 142 (k. E-14), karta 087 (k. Mkr-2); H. Głębocki, E. Zając, „Ketman” i „Monika”..., s. 73–150; B. Wildstein, A. Mietkowski, oprac. M. Zarzycki, *Przypadek Henryka Karkoszy*, „Karta” 2004, nr 41, s. 143–135; H. Głębocki, *Karkosza Henryk Władysław*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 4, red. J. Olszsek, T. Kozłowski, G. Wołk, K. Dworaczek, P. Zwiernik, Warszawa 2020, s. 158–159.

21 W. Frazik, *Bibliografia druków zwartych wydanych poza zasięgiem cenzury w Krakowie w latach 1978–1990*, [w:] *Wydawnictwa podziemne w powojennym Krakowie. Materiały sesji naukowej odbytej 26 czerwca 1992 roku*, red. J.M. Małecki, Kraków 1993, s. 172, poz. 428.

22 H. Głębocki, *Studencki Komitet Solidarności...*, s. 117; C. Kuta, *Niecenzurowane...*, s. 315–316.

wydawniczym decydowała rada programowa wydawnictwa, w której znaleźli się: Jan Polkowski, Henryk Karkosza, Róża Woźniakowska, Tomasz Mianowicz, Andrzej Mietkowski, Bogusław Sonik, Lesław Maleszka²³. Wydawano głównie pozycje o profilu literackim, m.in. tomiki poezji Adama Zagajewskiego, Ryszarda Krynickiego, Stanisława Barańczaka, a także utwory Marka Hłaski, Friedricha Dürrenmatta, George'a Orwella oraz publicystykę Leszka Moczulskiego i Andrieja Amalrika. Równocześnie grupa Andrzeja Mietkowskiego w ramach KOS powielala ulotki, oświadczenia i petycje. Ponadto drukowano także ulotki SKS, TKN i Komitetów Samoobrony Chłopskiej oraz plakaty z podobizną Józefa Piłsudskiego, a w 1979 r. z okazji pielgrzymki Jana Pawła II do Polski plakat okolicznościowy²⁴.

Wzorem Krakowa również SKS-y w innych ośrodkach akademickich prowadziły niezależną działalność wydawniczą. Wrocławski SKS wydał siedem tytułów. Od stycznia 1978 do maja 1980 r. ukazywało się pismo „Podaj Dalej” z podtytułem „Biuletyn informacyjny Studenckiego Komitetu «Solidarności» we Wrocławiu”. Wydano 13 numerów, przy czym numery 11, 12 i 13 wydrukowane zostały razem z numerami 3, 4 i 5 „Akademickiego Pisma Informacyjnego”. Wymyślony przez Aleksandra Gleichgewichta tytuł „Podaj Dalej”, zawierał wskazówkę, co należy robić z pismem po jego przeczytaniu. Pierwszą redakcję tworzyli m.in.: Leszek Budrewicz, Renata Otołńska i Jacek Malec. Od numeru 7 redagowaniem zajęli się: Stanisław Huskowski, Sławomir Najnigier i Jan Sobczyk. Pismo ukazywało się nieregularnie. Jego objętość wynosiła 1–6 stron formatu A4. Drukowano je na powielaczu w nakładzie 1–2 tysięcy egzemplarzy²⁵.

Początkowo „Podaj Dalej” ukazywało się bez datowania. Pierwszym datowanym numerem był numer 7, który ukazał się 20 lutego 1979 r. Osiem dni później na Uniwersytecie Wrocławskim pojawiła się jego fałszywka SB. Obydwa wydania miały trzy strony. W autentycznym numerze opisano proces Teatru Ósmego Dnia i szykany, jakie SB stosowała wobec Kazimierza Świtonia, informowano o wykładach samokształceniowych i nowościach wydawniczych, wydrukowano też ogłoszenia, mały słowniczek opozycjonisty i podano nazwiska redaktorów. Natomiast fałszywka zawierała m.in. paszkwil na Leszka Budrewicza. Wykorzystując opowiadanie Sławomira Mrożka *Ostatni husarz*, ukazano go jako „nawiedzonego aktywistę, wypisującego w kiblu antyustrojowe hasła”²⁶. Działacze SKS, zbulwersowani prowokacją bezpieki, wydali wówczas oświadczenie, w którym wymienili nazwiska dwóch pracowników naukowych Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego jako odpowiedzialnych

23 H. Głębocki, *Krakowska Oficyna Studentów*, [w:] *Encyklopedia Solidarności...*, t. 4, s. 208–209.

24 *Ibidem*; C. Kuta, *Niecenzurowane...*, s. 316.

25 K. Dworaczek, T. Przedpełski, *Studencki Komitet Solidarności we Wrocławiu 1977–1980*, t. 2: *Relacje*, Wrocław–Warszawa 2017, s. 134–135; K. Dworaczek, *Studencki Komitet Solidarności we Wrocławiu 1977–1980*, Warszawa 2011, s. 177–178; S. Rudka, *Poza cenzurą. Wrocławska prasa bezdebitowa 1973–1989*, Warszawa–Wrocław 2001, s. 177; M. Kała, „Podaj Dalej”, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, red. M. Łątkowska, A. Borowski, W. Domagalski, A. Dudek, Ł. Kamiński, P. Miśkiewicz, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 354–355.

26 S. Rudka, *Poza cenzurą...*, s. 177.

za kolportaż fałszywki (jeden z nich został pomówiony niesłusznie i przeproszony). Wobec studentów sygnatariuszy tego oświadczenia: Wiktora Gronowicza, Jacka Malca, Jerzego Ochmana, Renaty Otołińskiej i Mariusza Wilka władze uczelni wszczęły postępowanie dyscyplinarne, które zakończyło się zawieszeniem ich w prawach studenta. Represje trwające do października 1979 r. objęły 23 studentów różnych wrocławskich uczelni. Udało się ich przywrócić w prawach studenckich dzięki interwencjom, w które zaangażowani byli m.in. prof. Edward Lipiński, prof. Karol Modzelewski, prof. Czesław Hernas i prof. Mieczysław Zlat oraz nagłośnieniu sprawy przez Radio Wolna Europa²⁷.

Jak już wspomniano, „Podaj Dalej” od numeru 11 ukazywało się łącznie z „Akademickim Pismem Informacyjnym”. Wydawany był on od października 1979 do lata 1980 r. W sumie opublikowano 6 numerów o objętości 2–23 stron formatu A4, drukowanych na powielaczu przez Kooperatywę Wydawniczą Wyzwolenie w nakładzie 500–750 egzemplarzy. Należy zaznaczyć, że pierwsze dwa numery, przygotowane w 1979 r. nie zostały wydrukowane z powodu zdezaktualizowania się ich treści. W 1980 r. dwukrotnie wydano numer 6 – w styczniu 1980 r. o objętości 2 stron, dotyczył głównie bojkotu tzw. wyborów, i ponownie numer 6 (sierpień 1980, specjalny) o objętości 11 stron na temat rozwijającej się w kraju akcji strajkowej. W składzie redakcji znaleźli się m.in. Andrzej Kiełczowski i Sławomir Najnigier. Organizacją druku zajmował się Stanisław Huskowski²⁸.

Należy zaznaczyć, że te dwa tytuły „Podaj Dalej” i „Akademickie Pismo Informacyjne” były, obok „Biuletynu Dolnośląskiego”, najważniejszymi niezależnymi pismami wydawanymi na Dolnym Śląsku przez środowiska przedsierpniowej opozycji²⁹. Przestały wychodzić wraz z zakończeniem działalności SKS. Szeroki zasięg oddziaływania, mimo nieregularności ukazywania się, osiągnęły m.in. dzięki dużym nakładom.

W maju 1978 r. we Wrocławiu ukazał się pierwszy i zarazem jedyny numer pisma „Zgrzyt”, sygnowany przez Wydawnictwo Studentów Wrocławskich. Redaktorem i autorem większości tekstów był student Politechniki Wrocławskiej, współpracownik SKS, Michał Wodziński. Pomagał mu inny student tej uczelni Sławomir Najnigier. Pismo miało charakter humorystyczny³⁰. Na wstępie zaznaczano: „zgrzytamy poza cenzurą, co nie znaczy jednak, że jesteśmy pismem politycznym”³¹. W piśmie zamieszczona była rubryka zatytułowana: „Biuro badań nad Problemem Pietruszki”, opublikowano też fraszkę. W przeciwieństwie do innych pism w stopce nie podano nazwisk redaktorów. W artykule, omawiającym spotkanie Stanisława Barańczaka ze studentami Uniwersytetu Wrocławskiego w maju 1978 r., jego autor Sławomir Najnigier zawarł cenne uwagi na temat pism drugiego obiegu:

27 *Ibidem*, s. 135.

28 *Ibidem*, s. 180–181; A. Adamski, „Akademickie Pismo Informacyjne”, [w:] *Encyklopedia Solidarności*, [on-line:] <https://encysol.pl/es/encyklopedia/hasla-rzeczowe/13033,Akademickie-Pismo-Informacyjne.html?search=24394665051> – 13.05.2022.

29 S. Rudka, *Poza cenzurą...*, s. 179.

30 K. Dworaczek, *Studencki Komitet Solidarności...*, s. 183.

31 „Zgrzyt” 1978, nr 1, s. 1.

utrudniają administracyjne zarządzanie kulturą, dają możliwość wyboru, informują, uczą ludzi myśleć i nie bać się własnego zdania. [...] Samizdaty to też pewien gorset dla kultury. Brak technicznych możliwości wydawania wszystkiego wcześniej czy później spowoduje powstanie „drugiej cenzury”, mały zasięg samizdatów dzieli społeczeństwo na uprzywilejowanych i niedoinformowanych³².

„Zgrzyt” został wydrukowany przez Bogdana Borusewicza w nakładzie 500 egzemplarzy na powielaczu denaturatowym, co potwierdza chociażby fioletowy kolor tekstu³³.

Kamil Dworaczek podaje, że w latach 1978–1979 studenci Politechniki Wrocławskiej: Sławomir Najnigier i Zbigniew Hajłasz, Waldemar Komorowski, Jacek Leśków, Arkadiusz Machoń, Janusz Prajs i Michał Wodziński wydali kilka numerów pisma „Interim” (Tymczasem)³⁴. Nakład sięgał kilku egzemplarzy przepisywanych na maszynie przez kalkę. Pisano głównie o problemach szkolnictwa wyższego. W jednym z numerów, zarekwirowanym przez SB, znalazły się artykuły, w których przypomniano zasługi Józefa Piłsudskiego oraz przedstawiono proces walki o odzyskanie niepodległości w 1918 r.³⁵

W formie maszynopisu i w niewielkim nakładzie ukazał się też w 1978 r. we Wrocławiu jedyny numer pisma „Przypis”. Powstał on z inicjatywy Wiktora Grotowicza i przy współpracy Marcina Cieńskiego i Stanisława Horodeckiego. „Przypis”, w zamyśle jego twórców, miał być młodzieżowym odpowiednikiem „Zapisu”, stąd też jego nazwa. Opublikowano w nim studencką twórczość literacką³⁶.

W 1978 r. w niewielkim nakładzie ukazały się we Wrocławiu dwa numery pisma „Kurve” wydane przez Wiesława Cupałę. Numer pierwszy został skserowany w kilku egzemplarzach, a drugi miał tylko dwa egzemplarze. Pismo miało charakter kontrkulturowy³⁷.

Kolejnym pismem wydawanym przez osoby związane z wrocławskim SKS w latach 1979–1981 było pismo społeczno-kulturalne „Tematy”. Tytuł, wymyślony przez Krzysztofa Turkowskiego, nawiązywał do wychodzącego w Stanach Zjednoczonych pisma „Commentary”. Ukazały się trzy numery, z tym że trzeba zaznaczyć, że ostatni pojawił się latem 1981 r., kiedy to już w zasadzie SKS nie istniał. Pierwszy numer z czerwca 1979 r. sygnowany był fikcyjną nazwą Studencka Oficyna Wydawnicza, drugi z czerwca 1980 r. również firmowano fikcyjną nazwą Oficyna Śląska. W rzeczywistości natomiast pod tym szyldem drukował Zenon Pałka przy wsparciu Niezależnej Oficyny Wydawniczej NOWA, która wydała trzeci numer.

32 „Zgrzyt” 1978, nr 1, s. 2.

33 K. Dworaczek, *Studencki Komitet Solidarności...*, s. 183.

34 *Ibidem*, s. 183–184. Zob. też Dokument nr 80, [w:] *Kryptonim „Wasale”. Służba Bezpieczeństwa wobec Studenckich Komitetów Solidarności 1977–1980*, wybór, wstęp i oprac. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2007, s. 331.

35 K. Dworaczek, *Studencki Komitet Solidarności...*, s. 183–184.

36 *Ibidem*, s. 185; Zob. też Dokument nr 105, [w:] *Kryptonim „Wasale”...*, s. 416.

37 K. Dworaczek, *Studencki Komitet Solidarności...*, s. 185–186.

Pierwszy numer zawierał 74 strony, drugi 157, trzeci zaś 187. Pierwszy numer wydano w formacie A4, zaś drugi i trzeci w formacie A5. Pierwsze dwa numery wydrukowane zostały techniką powielaczową, natomiast numer trzeci na offsecie. Nakład sięgał od 200–500 egzemplarzy. Pismo redagowali m.in.: Leszek Budrewicz, Wiktor Grotowicz, Zenon Pałka, Krzysztof Turkowski, Mariusz Wilk, Jacek Drobný, Andrzej Jakubowski, Janusz Paśkiewicz³⁸.

Publikowano głównie artykuły dotyczące literatury (m.in. szkic o książce Kazimierza Brandysa *Nierzeczywistość*, wywiad z Günterem Grassem, artykuł Witolda Wirpisy *Stalinowska przygoda literatury polskiej*) i zagadnień społeczno-kulturalnych. W dziale „Wokół wyższych uczelni” poruszano bieżące zagadnienia (m.in. opublikowano tezy wrocławskiego SKS), a także tematy historyczne; zamieszczono również wywiad z Rolandem Krukiem, działaczem SKS i współpracownikiem KOR, który jako pierwszy w Polsce odmówił złożenia przysięgi wojskowej. Wiele miejsca poświęcono sytuacji politycznej w Polsce (Mariusz Wilk, *W drodze do...*; A. Jakubowicz, *Permanentna konfrontacja*; Jacek Drobný, *Co robić?, czyli o zadaniach NZS*)³⁹.

Jeśli chodzi o pozostałe ośrodki, to w porównaniu z Krakowem i Wrocławiem ich aktywność wydawnicza była znacznie mniejsza. Niezależna działalność wydawnicza w Warszawie zdominowana była wówczas przez Nową, z którą trudno było konkurować inicjatywom studenckim. Stąd też w okresie przed Sierpniem 1980 r. nie powstało tu żadne wydawnictwo studenckie wydające druki zwarte, a druk jedynego pisma studenckiego wydawanego w tym okresie – „Biuletynu Studenckiego Komitetu Solidarności w Warszawie” organizował szef Nowej Mirosław Chojecki⁴⁰. Ukazały się trzy numery tego pisma. Pierwszy z datą 12 listopada 1977 r., drugi w 1978 r. i trzeci z 22 kwietnia 1979 r. bez oznaczonej numeracji. „Biuletyn” drukowany był na powielaczu spirytusowym w formacie A4 lub A5. Objętość wynosiła 3–14 stron. Redagowali go m.in.: Jan Cywiński, Wojciech Frąckiewicz, Mieczysław Książczak, Waldemar Maj, Janusz Siewierski, Rafał Zakrzewski⁴¹.

W Gdańsku nie udało się powołać odrębnego pisma SKS. Wprawdzie planowano wydać „Informator SKS”, ale ostatecznie do tego nie doszło⁴². Natomiast w październiku 1977 r. osoby będące działaczami SKS i uczestnikami ROPCiO utworzyły środowiskowe pismo „Bratniak” z podtytułem „Pismo młodych”, który początkowo funkcjonował jako organ ROPCiO. Ukazało się 30 numerów o objętości wahającej się do 16–60 stron, najpierw w formacie A4, następnie A5, drukowanych początkowo na powielaczu, a od 1979 r. na offsecie. Pierwsze trzy numery wydano w nakładzie sięgającym 200–500 egzemplarzy, kolejne numery (nr 4/5–16) osiągały nakład

38 *Ibidem*, s. 186–187.

39 S. Rudka, *Poza cenzurą...*, s. 180–181; K. Dworaczek, *Studencki Komitet Solidarności...*, s. 187–188.

40 K. Dworaczek, *Analiza porównawcza SKS-ów*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2011, nr 1(17), s. 181.

41 *Bibliografia niezależnych wydawnictw ciągłych z lat 1976–1990*, red. S. Skwirowska, Warszawa 2001, s. 87, poz. 651.

42 K. Dworaczek, *Analiza porównawcza...*, s. 181.

od 800 do 2 tysięcy egzemplarzy, a od numeru 17 nawet 2–6 tysięcy egzemplarzy. O politycznym obliczu pisma zdecydowali: Aleksander Hall, Arkadiusz Rybicki i Jacek Bartyzel. W skład redakcji wchodził: Marian Piłka, Wiesław Parchimowicz, Maciej Grzywaczewski i przez krótki czas również Tomasz Mróz⁴³.

Za swoje podstawowe zadanie redakcja „Bratniaka” uznała sformułowanie wyraźnej pozycji ideowej dla młodzieży i młodej inteligencji oraz stworzenie forum dyskusyjnego dla niezależnego ruchu studenckiego. Inspiracji szukano w bliskim temu środowisku katolicyzmie i zakorzenionym w narodowej tradycji patriotyzmie, który miał uzasadniać postawę moralnego sprzeciwu wobec systemu. Tytuł pisma nawiązywał do działającej przed wojną korporacji studenckiej. „Bratniak” odegrał ważną rolę w tworzeniu środowiska zaangażowanej politycznie młodzieży, zafascynowanej tradycyjnymi nurtami polskiej myśli politycznej: myślą narodowo-demokratyczną (nurt ten reprezentował Aleksander Hall) i tradycją piłsudczykowską, którą popularyzował Jacek Bartyzel. Na łamach periodyku prowadzono dyskusje zarówno na temat podstawowych wartości, jak i pojęć politycznych, publikowano również własne dokumenty. Po wpadce drukarzy i konfiskacie powielacza pod koniec 1977 r. drukiem zajęło się Wydawnictwo Polskie, przemianowane następnie na Wydawnictwo Młoda Polska, z którym stały kontakt utrzymywał Mirosław Rybicki. Współwydawcą numerów 15 i 18 (1979) było Wydawnictwo im. Konstytucji 3 Maja. Natomiast od numeru 18 (1979) po powstaniu w lipcu 1979 r. Ruchu Młodej Polski stało się organem tej grupy opozycyjnej, stawiającym sobie za cel wypracowanie programu politycznego dla młodego pokolenia. Po 13 grudnia 1981 r. pismo przestało się ukazywać. Ostatni, 30 numer nie trafił do kolportażu, jego druk miał się zakończyć 16 grudnia⁴⁴.

W niewielkim stopniu działalność wydawniczą rozwinął SKS w Poznaniu. Wynikało to zarówno z trudności technicznych, jak i dużej skali inwigilacji SB, która powodowała liczne konfiskaty sprzętu poligraficznego. W ręce bezpieki wpadł, łącznie z matrycami, przygotowany do druku pierwszy numer „Biuletynu Akademickiego”. Niepowodzeniem zakończyła się też próba wydania drugiego numeru⁴⁵. SKS-owi w Poznaniu udało się wydać co najmniej trzy numery „Wiadomości Jowity” – pisma w formie maszynopisu, której twórcą był Andrzej Müller. Periodyk kolportowano w kilku egzemplarzach na terenie akademika „Jowita”⁴⁶.

W listopadzie 1979 r. ukazał się pierwszy i zarazem jedyny numer pisma poznańskiego SKS pt. „Ulotka Informacyjna Studenckiego Komitetu Solidarności”. Opublikowano w nim adresowany do Senatu Uniwersytetu Adama Mickiewicza apel poznańskich aktorek, Krystyny Feldman i Sidoni Błasińskiej, w którym negatywnie oceniali przypadki podejmowania współpracy z SB przez niektórych pracowników

43 G. Waligóra, „Bratniak”, [w:] *Encyklopedia Solidarności...*, t. 1, s. 65.

44 *Ibidem*; P. Zaremba, *Młodość. Historia Ruchu Młodej Polski*, Gdańsk 2000, s. 65–69.

45 P. Zwiernik, *Prasa podziemna opozycji politycznej w Poznaniu od wprowadzenia stanu wojennego do porozumień Okrągłego Stołu 1981–1989*, Warszawa–Poznań 2014, s. 36.

46 *Ibidem*, s. 36.

UAM⁴⁷. W piśmie zamieszczono też relację z manifestacji w Warszawie z 11 listopada 1979 r., informacje o wykładach Władysława Bartoszewskiego oraz represjach wobec poznańskich studentów. Według stopki redakcyjnej periodyk zrehabilitowali: Krystyna Antowska, Małgorzata Bratek, Włodzimierz Filipek, Jaromir Jedliński, Andrzej Kruszyński, Jacek Kubiak i Andrzej Wilowski⁴⁸.

W 1980 r. SKS w Poznaniu wydał dwa „Zeszyty SKS-u”. Zawierały one przedruk artykułu z emigracyjnego „Aneksu” na temat patologii społecznej w Polsce i przedruk przedwojennego opracowania Oswalda Balzera „Uwagi o projekcie nowej ustawy w szkołach akademickich”. Publikacja tego ostatniego tekstu nawiązywała do toczącej się wówczas dyskusji o szkolnictwie wyższym⁴⁹. Działalność poznańskiego SKS-u stała się inspiracją dla założycieli niezależnego wydawnictwa pod nazwą Witrynka Literatów i Krytyków, działającego w latach 1979–1981 w Poznaniu⁵⁰. Nie była to jednak oficyna SKS-owska.

Jeśli chodzi o SKS w Szczecinie, to nie natrafiono dotąd na jakiegokolwiek informację wskazującą na to, by podjęto tam próby wydawania niezależnego pisma tej organizacji⁵¹.

Zestawiając działalność wydawniczą Studenckich Komitetów Solidarności, widać wyraźnie, że najaktywniejszymi w tym względzie były komitety w Krakowie i Wrocławiu. Mimo że pisma te były często w swej formie niedoskonałe i ubogie w treści, zarówno wokół nich, jak i głoszonych przez nie idei tworzyła się pewna grupa. Niezależny ruch wydawniczy był jedyną drogą dotarcia z informacją do szerszego grona odbiorców. Bez tego z pewnością działalność i zasięg SKS-ów byłyby znacznie ograniczony.

47 „Ulotka Informacyjna Studenckiego Komitetu Solidarności” nr 1 (20 XI 1979), s. 1–2.

48 „Ulotka Informacyjna Studenckiego Komitetu Solidarności” nr 1 (20 XI 1979), s. 3. Korespondencja e-mailowa autorki z Włodzimierzem Fenrychem z 20 V 2017 r. (w zbiorach autorki).

49 P. Zwiernik, *Prasa podziemna...*, s. 37.

50 Organizatorami wydawnictwa byli: Jaromir Jedliński, Włodzimierz Karpiński; współpraca m.in. ze Stanisławem Barańczakiem, Ryszardem Krynickim, Andrzejem Wilowskim, Ireneuszem Adamskim, Markiem Przybyłą, Wojciechem Wołyńskim, Piotrem Sonnenwendem. W latach 1979–1981 Witrynka Literatów i Krytyków wydała m.in. zbiór wierszy Bertolda Brechta *Elegie Bukowskie i inne wiersze* w tłumaczeniu R. Krynickiego, tomik wierszy Lecha Dymarskiego *Za zgodą autora*, tomik wierszy R. Krynickiego *Niewiele więcej*, tomik *Wiersze i rysunki 1973–1980* A. Wilowskiego, *Poezje i próby* Włodzimierza Karpińskiego. Zob. P. Zwiernik, *Witrynka Literatów i Krytyków*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, red. G. Waligóra, A. Dudek, Ł. Kamiński, P. Miśkiewicz, Ł. Sołtysik, Warszawa 2012, s. 484.

51 K. Dworaczek, *Analiza porównawcza...*, s. 182.

Ogólne zestawienie pism SKS i niezależnego ruchu studenckiego 1977–1980

Tytuł pisma	Wydawca	Miejsce	Lata	Format	Liczba numerów	Nakład
„Indeks”	SKS	Kraków – Łódź – Warszawa	1977– 1979	A4	8	b.d.
„Sygnał”	SKS	Kraków	1978– 1979	A4/A5	9	1500–2600 egz.
„Przedruk”	SKS	Kraków	1979	A4	1	b.d.
„Reduta”	nie podano wydawcy	Kraków	1979	A4	1	b.d.
„Komunikat”	Porozumienie Młodych Niepodległość i Demokracja	Kraków	1980	A4	2	b.d.
„Podaj Dalej”	SKS	Wrocław	1978– 1980	A4	13	1000–2000 egz.
„Akademiczne Pismo Informacyjne”	Kooperatywa Wydawnicza Wyzwolenie	Wrocław	1979– 1980	A4	6	500–700 egz.
„Zgrzyt”	Wydawnictwo Studentów Wrocławskich	Wrocław	1978	A4	1	500 egz.
„Tematy”	Studencka Oficyna Wydawnicza/ Oficyna Śląska	Wrocław	1979– 1981	A4/A5	3	200–500 egz.
„Interim”	nie podano wydawcy	Wrocław	1978– 1979	b.d.	b.d.	kilka egz.
„Przypis”	nie podano wydawcy	Wrocław	1978	A4	1	b.d.
„Kurve”	nie podano wydawcy	Wrocław	1978	b.d.	2	b.d.
„Biuletyn Studenckiego Komitetu Solidarności w Warszawie”	SKS	Warszawa	1977– 1979	A4/A5	3	b.d.
„Bratniak”	RMP	Gdańsk	1977– 1981	A4/A5	30	250–6000 egz.
„Wiadomości Jowity”	SKS	Poznań	1979	b.d.	b.d.	kilka egz.
„Ulotka Informacyjna Studenckiego Komitetu Solidarności”	SKS	Poznań	1979	A5	1	b.d.
„Zeszyty SKS-u”	SKS	Poznań	1980	b.d.	2	b.d.

Źródło: opracowanie własne na podstawie dostępnych bibliografii i publikacji.

Bibliografia

Źródła

„Indeks”, 1977, nr 1, 1979, nr 5.

„Sygnał”, 1978, nr 1, nr 5.

„Ulotka Informacyjna Studenckiego Komitetu Solidarności” nr 1 (20 XI 1979).

„Zgrzyt” 1978, nr 1.

Kryptonim „Wasale”. Służba Bezpieczeństwa wobec Studenckich Komitetów Solidarności 1977–1980, wybór, wstęp i oprac. Ł. Kamiński i G. Waligóra, Warszawa 2007.

Korespondencja e-mailowa autorki z Włodzimierzem Fenrychem z 20 V 2017 r. (w zbiorach autorki).

Bibliografie, katalogi, spisy druków drugiego obiegu

- Bibliografia niezależnych wydawnictw ciągłych z lat 1976–1990*, red. S. Skwirowska, Warszawa 2001.
- Brzeski J., Roliński A., *Wydawnictwa drugiego obiegu w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. Katalog Wydawnictwa ciągłe: cz. I 1976 – VIII 1980*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1995, R. XLV, nr 1/2.
- Frazik W., *Bibliografia druków zwartych wydanych poza zasięgiem cenzury w Krakowie w latach 1978–1990*, [w:] *Wydawnictwa podziemne w powojennym Krakowie. Materiały sesji naukowej odbytej 26 czerwca 1992 roku*, red. J.M. Małecki, Kraków 1993.
- Konderak A., *Bibliografia prasy opozycyjnej w PRL do wprowadzenia stanu wojennego*, Lublin 1998.

Opracowania

- Czy ktoś przebiję ten mur? Sprawa Stanisława Pyjasa*, oprac. F. Pyjas, A. Roliński, J. Szarek, Kraków 2001.
- Dworaczek K., *Analiza porównawcza SKS-ów*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2011, nr 1(17).
- Dworaczek K., *Studencki Komitet Solidarności we Wrocławiu 1977–1980*, Wrocław 2011.
- Dworaczek K., Przedpełski T., *Studencki Komitet Solidarności we Wrocławiu 1977–1980*, t. 2: *Relacje*, Wrocław–Warszawa 2017.
- Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, red. M. Łątkowska, A. Borowski, W. Domagalski, A. Dudek, Ł. Kamiński, P. Miśkiewicz, G. Waligóra, Warszawa 2010.
- Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, red. G. Waligóra, A. Dudek, Ł. Kamiński, P. Miśkiewicz, Ł. Sołtysik, Warszawa 2012.
- Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 4, red. J. Olaszek, T. Kozłowski, G. Wołek, K. Dworaczek, P. Zwiernik, Warszawa 2020.
- Głębocki H., *Studencki Komitet Solidarności w Krakowie 1977–1980. Zarys działalności*, Warszawa 1994.
- Głębocki H., Zajac E., „Ketman” i „Monika” – *żywoty równoległe*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2005, nr 1.
- Kuta C., *Niecenzurowane. Z dziejów drugiego obiegu wydawniczego w Krakowie w latach 1976–1990*, Kraków 2019.
- Rudka S., *Poza cenzurą. Wrocławska prasa bezdebitowa 1973–1989*, Warszawa–Wrocław 2001.
- Studencki Komitet Solidarności w Poznaniu. Spojrzenie po czterdziestu latach. Studia i świadectwa*, red. J. Fiečko, P. Zwiernik, Poznań 2018.
- Szarek J., *Czarne Juwenalia. Opowieść o Studenckim Komitecie Solidarności*, Kraków 2007.
- Terlecki R., *Opozycja demokratyczna w Krakowie w latach 1976–1980*, [w:] *Solidarność – Kruszenie muru. Katalog wystawy*, red. T. Gąsowski, A. Roliński i W. Wiśniewski, Kraków 2000.
- Terlecki R., *Wydawnictwa niezależne w Krakowie w latach 1976–1980*, [w:] *Wydawnictwa podziemne w powojennym Krakowie. Materiały sesji naukowej odbytej 26 czerwca 1992 roku*, red. J.M. Małecki, Kraków 1993.

Wiśniewski W., *Niezależny ruch wydawniczy w Krakowie 1977–1980*, [w:] *Solidarność. Kruszenie muru. Katalog wystawy*, red. T. Gąsowski, A. Roliński, W. Wiśniewski, Kraków 2000.

Wildstein B., Mietkowski A., *Przypadek Henryka Karkoszy*, oprac. Z. Zarzycki, „Karta” 2004, nr 41.

Zaremba P., *Młodopolacy. Historia Ruchu Młodej Polski*, Gdańsk 2000.

Zwiernik P., *Prasa podziemna opozycji politycznej w Poznaniu od wprowadzenia stanu wojennego do porozumień Okrągłego Stołu 1981–1989*, Warszawa–Poznań 2014.

Netografia

Encyklopedia Solidarności, [on-line:] <https://encysol.pl/es/encyklopedia/hasla-rzeczowe/13033,Akademickie-Pismo-Informacyjne.html?search=24394665051>.

Internetowa baza Fundacji Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego w Krakowie, Polska Solidarna, Druki bez cenzury ciągłe, [on-line:] http://www.sowiniec.com.pl/php/5_p_solidarna.php?ID3=24&s=40&li=1&sort=AUT,TYT,PTYT,ODP,OPS#3641.

Publications by SKS and the Independent Students' Association 1977–1980

Abstract

Established in the second half of the 1970s, the Student Solidarity Committees (Studenckie Komitety Solidarności, SKS) were the first student organisation openly active in government opposition. Their activists organised educational campaigns, seminars aimed at familiarising students with history and literature that were absent from school curricula, collected signatures for petitions defending the oppressed, took part in protests and organised training camps. Publishing was an important form of activity for the SKS and the Independent Students' Association. Periodicals published by those circles had a significant impact on the development of the second circulation. This issue is the main focus of this paper. It discusses and compares the publishing activity of the bodies within which the Student Solidarity Committees functioned.

Keywords: Student Solidarity Committee, second circulation in the People's Republic of Poland, independent student press, SKS press, independent publishing activity.